

KULTURA POHŘBÍVÁNÍ ZÁPADNÍHO SVĚTA V KONTEXTU SPOLEČENSKO-POLITICKÝCH PROMĚN

Posudek oponenta

Tento posudek je mým druhým hodnocením stejnojmenné práce Martiny Hupkové, proto se v něm zaměřím hlavně na změny v novější verzi práce oproti verzi předložené v listopadu 2012. Provedené změny přispěly ke zkvalitnění práce, i když podle mého názoru jen dílčím způsobem.

Byla doplněna úvodní stránka k teoretické části práce a vysvětleny některé základní pojmy (pohřeb, krematorium aj.) na s. 30-31. Byl rozšířen záběr diskuse literatury, věnované nyní nejen pracím od roku 2008, ale od „přelomu tisíciletí“ (s. 21), avšak mezi publikacemi nově zařazenými do rešerše jsou z tohoto období jen dvě (Barrett a Barrett 2001 a Betzen a Schee 2002), ostatní jsou podstatně starší. Autorka rozšířila terénní výzkum o dva týdny v Kambodži, ale jediným výsledkem tohoto výzkumu, prezentovaným v práci, je odstavec o přípravě ceremoniálního pohřbu krále Sihanuka (s. 101) a tři odstavce o zprávě o smrti respondenta Sovanna Vona/Vorna na jeho facebookovém profilu (s. 103). Přibylo 14 tabulek, ale při bližším pohledu s výjimkou tří (č. 4, 5 a 16) byl jen dřívější text převeden na tabulku a očíslován. Přibyly dvě fotografie.

Hlavní výhrada k dříve předložené práci se týkala její metodiky, resp. jejího nedostatečného vysvětlení, proto jsem byl v nové práci nejvíce zvědavý na metodickou část. Oceňuji, že právě v ní došlo k největším změnám, a to zejména ve formě podrobnějšího popisu metody použité při výzkumu na hřbitovech (na stranách 37-40, celkem tři odstavce a dvě rozsáhlejší tabulky). Bohužel, podle mého názoru toto podrobnější vysvětlení odkryvá nepochopení některých metod, resp. jejich odlišné chápání na straně autorky a na mé straně. Podle autorky byl „kvalitativní výzkum hřbitovů ... koncipován jako **zúčastněné terénní pozorování**“ (s. 37, zvýraznění je v originále). Podle mého názoru by zúčastněné pozorování mělo znamenat účast autorky v komunitě živých osob a pozorování jejich chování vůči smrti, tj. například témata rozhovorů o smrti, návštěvy pohřbů a hřbitovů, rozhodování o formě pohřbu/kremace či připomínání si zesnulých. Znamenalo by to také věnovat víc pozornosti etickým otázkám výzkumu, pečlivé vedení denních záznamů o chování pozorované komunity, ale i např. o vlastních emocích, v průběhu výzkumu, a typické by bylo časté citování výpovědí zúčastněných osob v textu vlastní dizertace. V autorčině pojetí, podle uvedeného popisu, se však spíše než o zúčastněné pozorování jedná o pozorování nezúčastněné, intuitivní, které nevyžaduje systematickou přítomnost v komunitě, ale stačí mu pozorování krajiny (tj. hřbitova), doplněné náčrtem, fotografií a několika spíše náhodnými rozhovory. To je typické spíš pro tradiční kulturní geografii „sauerovského“ typu. Tím nechci říct, že taková metoda je špatná nebo nelegitimní. Jistě, není dnes v akademické módě, která preferuje rafinovanější kvalitativní metody, ale jistě ji lze použít. Jen by to mělo být v práci jasně uvedeno a neměla by být vydávána za jinou metodu.

Domnívám se, že zde leží jádro kritických připomínek k původní i této verzi textu. Týká se to i dalších uváděných metod, jako „intenzivní kvalitativní výzkum“ (s. 36), kterým jsou obvykle myšleny, podle mého vědomí, časově náročné etnografické výzkumy, nebo „studium hřbitova jako textu“ (s. 25), které má zřejmě indikovat post-strukturalistickou interpretaci vrstev významů v krajině (krajina jako text). Podle popisu metodiky a interpretace výsledků však takové metody použity nebyly, a v rozsahu autorčina záběru (šest států na třech

kontinentech) ani použity být nemohly. Toto není žádná chyba. Jen stačilo přihlásit se k tradičním technikám.

Problematictější je ovšem způsob zobecňování, založený na skutečně použitých výzkumných metodách. Jak je možné, na základě návštěv hřbitovů a rozhovorů s „průvodci“, zjistit, jaké jsou územní rozdíly v přístupu ke kremaci? Nebo jak často rodiny navštěvují hrob? Jak slaví výročí zesnulých? Nebo jestli zdobené hrobů reflektuje individualitu nebožtíka? (Vše otázky uvedené v tab. 5 „Schéma dotazování“ na s. 39-40). Tohle je podle mého názoru možné zjistit jen účastí v životě dané skupiny, např. rodiny, ale představy „průvodce“ mohou být ovlivněny jeho/jejím sociálním postavením aj. a nemusí odpovídat představám jiných obyvatel místa, natož aby reprezentovaly jiná místa. Kolik rozhovorů celkem proběhlo? S kolika osobami? Kolik jich bylo z ČR, kde bylo zkoumáno nejvíce hřbitovů (viz tab. 3 na s. 37)? Tyto informace by v metodické části měly být uvedeny, a v diskusi výsledků pak citovány podstatné části získaných odpovědí (a optimálně v příloze uvedeny celé záznamy rozhovorů).

Tyto připomínky se ale vztahují k popisu metody v metodické kapitole, která byla podle mého názoru nastavena příliš ambiciózně, než aby mohla být důslednou kvalitativní metodologií naplněna. Avšak v části interpretační (kapitola 5) se nepodložená zobecnění vyskytují jen výjimečně; autorka k uváděným zjištěním dochází spíše intuitivně, ale citlivě, s dobrou předchozí znalostí problematiky a vnímavostí pro kontext.

Ve srovnání s připomínkami k metodice byly ostatní připomínky k první verzi práce méně podstatné, přesto na ně autorka reagovala. Na s. 35 doplnila vysvětlení svého chápání vymezení modernity. S jejím vymezením „Jisté však je, že moderní období se považuje za překonané.“ (bez uvedení pramene) osobně nesouhlasím a podle mé představy by s ním nesouhlasila ani řada autorů, kteří se tím zabývají a častěji sdílejí Baumanův názor, že postmodernita je reflexivní či kritickou částí modernity (a ne její negací), ale jde o autorčin názor, který je plně legitimní a jistě sdílený i dalšími renomovanými autory. Mrzí mě, že autorka nereflextuje kritiku Huntingtonovy teze střetu civilizací a vychází z ní jako z autoritativního zdroje, ale to je také věc názoru. Pořád také nerozumím vysvětlení, proč je současná úroveň religiozity vhodnější pro studium procesů probíhajících ca. před stoletím; nebyly to právě ty „politické procesy, inercie státních systémů a moc církve“ (s. 53), co ovlivňovalo zavádění kremace, a neměly by proto být studovány spíše než se snažit jejich vliv eliminovat?

Problematická také zůstává typologie evropských států podle religiozity. Zde se domnívám, že náboženská diferenciaci (příslušnost k náboženským systémům jako katolicismus nebo protestantismus) a sekularizace představují dvě odlišné roviny diferenciaci a neměly by být míseny do jedné proměnné, vyjádřitelné v kartogramu (jako je na s. 57), tedy že ateismus je zařazen jako jeden z těchto náboženských systémů. Náboženství přece má kulturní vliv i v zemích, označených jako ateistické – což je tak viditelné právě na hřbitovech a ve vztahu ke smrti. Současně osu mezi „věřícími“ a „ateisty“ nepředstavují dvě binární kategorie jako v případě katolíci – protestanté, ale je tu široká škála postojů a přesvědčení o existenci Boha či jiné vyšší autority. Např. podle výzkumů Eurobarometru¹ v žádné evropské zemi, dokonce ani v ČR, není většina těch, kteří jsou přesvědčení ateisté; nejvíce osob – v ČR i řadě dalších evropských států, nejen těch označených „ateistické“ na s. 57 – uvádí, že nevěří v Boha, ale věří v nějaký druh duchovní síly.

Tyto kritické poznámky se ale vztahují jen k dílčím částem hodnocené práce a ne k jejím hlavním cílům, a pro posuzování celé práce by neměly být podstatné. Za podstatné považuji

---

¹ Social Values, Science and Technology, viz http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_225_report_en.pdf

připomínky k metodice práce. Zde navrhuji dívat se na dizertaci Martiny Hupkové jako na dílo tradiční kulturní geografie a nehodnotit ji přísnějšími měřítky novějších kritických přístupů a kvalitativní metodologie. (Nestal se Sauer a jeho škola slavnými díky podobné metodologii?) Při tomto pohledu vynikne neobyčejný rozsah zkoumaného území i autorčina citlivá a o osobní zkušenost se opírající interpretace, byť ve své podstatě (pravděpodobně?) intuitivní. Navrhuji hodnotit práci ne jako vynikající příklad využití kvalitativní metodologie v nové kulturní geografii, ale jako dobře zpracované téma tradiční kulturní geografie. Stejně jako v prvním posudku vyzdvihují autorčin dlouhodobý zájem o téma a energii, se kterou se mu věnuje; výsledkem tohoto zájmu a energie je mj. řada již publikovaných příspěvků. Je třeba ocenit také inovativnost tématu, to, že Martina Hupková šla při jeho zpracování vlastní cestou, kterou před ní neprošlapala žádná starší autorita. Toto jsou další roviny, jejichž optikou je třeba práci posuzovat.

Přestože si jsem vědom problematičnosti posuzované práce, především v metodické oblasti, při zahrnutí více hledisek do hodnocení ji vidím jako zajímavou, rozšiřující záběr české geografie o nové tematické oblasti, a zpracovanou s velkým zájmem a nasazením. Očekávám také další výzkumné ambice autorky v oblasti kulturní geografie, reflektující kritiku vznesenou vůči této práci. Proto práci doporučuji k obhajobě a očekávám její příznivé přijetí.

V Brně 3. září 2013

Petr Daněk